

SPOLNE RAZLIKE U RELIGIOZNOSTI POD VIDOM OBRAZOVANJA

Rebeka Jadranka ANIĆ

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar« – centar Split
Poljana kraljice Jelene I/1, 21 000 Split
rebeka.anic@pilar.hr

Sažetak

U prvom dijelu članka prikazani su ishodi istraživanja razlika u religioznosti između žena i muškaraca u svijetu i u Hrvatskoj. Sva ta istraživanja ukazuju na ambivalentnost spolnih razlika u religioznosti, odnosno dok se prema nekim istraživanjima spol pokazuje kao odlučujući čimbenik razlika u religioznosti, prema istraživanjima u kojima se osim čimbenika spola u razlike u religioznosti uvode i drugi čimbenici, primjerice dobi ili obrazovanja, spol gubi značenje odlučujućeg razlikovnog čimbenika.

Drugi dio članka donosi analizu istraživanja *Franjevačkog instituta za kulturu mira* s obzirom na spolne razlike u religioznosti pod vidom obrazovanja te pokazuje da se nekada pojavljuju veće razlike na temelju obrazovanja nego na temelju spola, odnosno da obrazovanje nekada djeluje kao homogenizirajući čimbenik među pripadnicima obaju spolova. Osim toga, u nekim se slučajevima muškarci pokazuju više religioznima od žena. Istraživanje ukazuje da u odnosu na religioznost muškarci i žene nisu homogena skupina, da se među njima na temelju čimbenika obrazovanja događa raslojavanje, ali da se to raslojavanje drukčije odvija među ženama, drukčije među muškarcima.

U trećem dijelu članka daje se pregled raznih teorija spolnih razlika u religioznosti. Posebna pozornost posvećena je esencijalističkoj teoriji koja prevladava u Hrvatskoj. Tu se teoriju vrjednuje u svjetlu dobivenih ishoda istraživanja *Franjevačkog instituta za kulturu mira* i pastoralne prakse.

Ključne riječi: religioznost, spol, rod, obrazovanje, mistika.

Uvod

Uz istraživanja religioznog vjerovanja i ponašanja koja pokazuju postojanu veću religioznost žena prema gotovo svim mjerilima religioznosti (češće pohađanje vjerskih obreda, molitva, čitanje Biblije itd.),¹ postoje istraživanja koja rodne razlike² ne nalaze na subskali ekstrinzične motivacije već samo na intrinzičnoj ili obratno, odnosno studije koje ne nalaze značajnu spolnu razliku u religioznosti ni u intrinzičnoj, ekstrinzičnoj, ekstrinzično-personalnoj i ekstrinzično-socijalnoj motivaciji.³ Osim toga, neke studije pokazuju da postoje

¹ Na neka od tih istraživanja upućuju Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN u članku *Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity*, u: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34 (1995.) 1, 63-75, ovdje 63. Navode, primjerice, istraživanja koja pokazuju veće zanimanje žena za religiju, veću predanost žena religiji, mnogo češće pohađanje mise, istraživanja prema kojima žene više nego muškarci mole i redovito čitaju Bibliju te istraživanja koja upućuju da se razlika u religioznosti između žena i muškaraca održava tijekom svih životnih razdoblja i neovisno o tipu religijske organizacije i vjerskog sustava (kult, sekta, pripadnost određenoj Crkvi, vjera u astrologiju, magiju, duhove).

² Radovi na koje se u ovom članku pozivam za razliku između žena i muškaraca uglavnom rabe pojam *rodna razlika*, želeći istaknuti da spolni identiteti ne nastaju samo na temelju bioloških datosti već i pod utjecajem društva, kulture, religije. U nekim se radovima razlika između žena i muškarca, pak, naziva *spolnom razlikom*. Zadržat ću terminologiju onako kako je rabi pojedini autor, a u analizi istraživanja *Franjevačkog instituta za kulturu mira* rabiću to termin *spol* budući da je ispitanicima bilo postavljeno pitanje: *Kojem spolu pripadate?* To, međutim, ne znači da spol smatram samo biološkom datošću.

³ *Ekstrinzična religiozna motivacija* ima podrijetlo u čimbenicima izvan individuumu (primjerice nagrada, različite povlastice), a ne u unutarnjim pobudama. Za razliku od nje, *intrinzična motivacija* nastaje iz unutarnjih pobuda, a zadovoljstvo proizlazi iz same te aktivnosti ili njezina značenja, a ne zbog vanjskih razloga, primjerice nagrade ili straha od kazne (usp. Boris PETZ (ur.), *Psihološki rječnik*, Jastrebarsko, 2005., 104 i 183). Čimbeničke analize pokazale su, međutim, da intrinzično-ekstrinzična religioznost nije bipolaran kontinuum i da postoji korelacija između skale intrinzične i skale ekstrinzične religiozne orijentacije. Mnoga novija istraživanja pokazala su tri čimbenika u osnovi dviju subskala: intrinzični, ekstrinzično-personalni i ekstrinzično-socijalni čimbenik. Prema ekstrinzično-personalnom čimbeniku, vjera je važna jer pruža utjehu, olakšanje i zaštitu, a prema ekstrinzično-socijalnom čimbeniku vjera je način stjecanja društvene dobrobiti i pripadnosti: ide se u crkvu zbog stjecanja prijateljstava, novih poznanstava, ugleda u društvu i sl. Usp. Antonio DRAGUN, *Povezanost religiozne orijentacije, seksualnosti i prosocijalnosti*, u: *Društvena istraživanja*, 12 (2003.) 1-2 (63-64), 201-223, ovdje 202. Prema Michaelu J. Donahueu, u istraživanjima se ili ne pokazuje spolna razlika ni na jednoj od dvije subskale ili se pokazuje na intrinzičnoj subskali i to tako da na njoj žene postižu veći broj bodova nego muškarci. Usp. Michael J. DONAHUE, *Intrinsic and Extrinsic Religiosity*, u: *Review and Meta-Analysis. Journal of Personality and Social Psychology*, 48 (1985.) 2, 400-419. Prema istraživanju Johna D. Pierca, Adama B. Cohena i drugih, žene pak pokazuju veći strah od smrti i veću ekstrinzičnu religioznost nego muškarci. Autori, međutim, upozoravaju da nije poznato zašto je to tako i nude dva alternativna teorijska modela kauzalne povezanosti: a) veća smrtna tjeskoba žena promiče ekstrinzičnu religioznost, b) veća ženska ekstrinzična religioznost promiče veću smrtnu tjeskobu. Autori također upozoravaju da njihova studija potvrđuje kako religiozna motivacija varira između kultura i skupina. Usp. John D. PIERCE Jr. – Adam B. COHEN – Jacqueline A. CHAMBERS, *Gender differences in death anxiety and*

okolnosti u kojima se muškarci približavaju »ženskoj« religioznosti⁴ čime dovede u pitanje poimanje kako je rodna razlika u religioznosti konstantna cijelog života.

Nejedinstvenost u ishodima pokazuju i studije koje pokušavaju utvrditi postoje li rodne razlike u slici Boga, konceptu Boga te postoje li rodne razlike u mističnoj obdarenosti. Prema nekim studijama, nema razlike u slici Boga između žena i muškaraca,⁵ prema drugim studijama takve razlike postoje. Žene, primjerice, pokazuju da imaju pozitivniju sliku Boga ili se kod njih više pojavljuje slika Boga kao liječnika.⁶

Koncept Boga jest pojam koji se odnosi na shemu koju netko rabi u ujedinjavanju različitih slika, osjećaja, definicija i predstavljanja Boga u jednu cjelinu. U proučavanju koncepta Boga, pitanje roda postavlja se na dva načina: a) pripisivanje roda konceptu Boga i b) rod ispitanika. Neka od istraživanja o konceptu Boga otkrila su rodne razlike. Pokazuju, primjerice, da su žene sklonije vidjeti Boga kao iscjelitelja, hranitelja i veličanstvo; muškarci su skloniji vidjeti Boga kao »moćnoga kralja« i osvjetnika; žene su spremnije vjerovati u zagrobni život nego muškarci; u nekim kulturama postoje spolne razlike s obzirom na Božje očinske i majčinske karakteristike. Razlika se otkriva i u dječjim konceptima Boga: dječaci su skloniji opisati Boga kao »Boga koji misli i koji je sposoban znati«, djevojčice ga opisuju kao »više orijentiranog na in-

---

religious orientation among US high school and college students, u: *Mental Health, Religion & Culture*, 10 (2007.) 2, 143-150.

⁴ Toni Walter i Grace Davie upućuju na studije prema kojima briga za dijete religioznost muškarca uzdiže na razinu religioznosti žene. Usp. Toni WALTER – Grace DAVIE, The religiosity of women in the modern West, u: *British Journal of Sociology*, 49 (1998.) 4, 650. Prema nekim istraživanjima u Hrvatskoj, gotovo nema razlike u odlascima na mise između žena i muškaraca u dobi od 18 do 24 godine, dok se te razlike bitno povećavaju u starijim dobnim skupinama. Usp. Gordana ČRPIĆ – Željka BIŠČAN, Muško i žensko između uloge i osobe, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 2, 436.

⁵ Među istraživanja koja ne nalaze rodne razlike u slici Boga, Mark Krejci navodi: Rodney L. BASSETT – S. MILLER – K. ANSTEY, Picturing God: A nonverbal measure of God concept for conservative Protestants, u: *Journal of Psychology and Christianity*, (1990.) 9, 73-81; A. GREELEY, *Religious change in America*, Cambridge, 1989.; Wade Clark ROOF – Jennifer L. ROOF, Review of the polls: Images of God among Americans, u: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 23 (1984.), 201-205. Ni Krejcijevo istraživanje nije potvrdilo postojanje rodne razlike u slici Boga. Usp. Mark J. KREJCI, Gender Comparison of God Schemas: A Multidimensional Scaling Analysis, u: *The International Journal for the Psychology of Religion*, 8 (1998.) 1, 57-66.

⁶ Krejci upućuje na članak: Joy Fisher HAMMERSLA – Lisa C. ANDREWS-QUALLS – Lynne G. FREASE, God concepts and religious commitment among Christian university students, u: *Journal for the Scientific study of Religion*, 25 (1986.), 424-435. Usp. Mark J. KREJCI, Gender Comparison of God Schemas: A Multidimensional Scaling Analysis, 58.

timnost nego na moć«. ⁷ Istraživači, međutim, često upozoravaju da je ishod njihova istraživanja možda uvjetovan izborom ispitanika, odnosno time što su istraživanja provedena samo među studentima ili unutar određene vjerske skupine. ⁸ Rachel Ann Foster i Renee L. Babcock koji su provodili istraživanja o rodnim razlikama u konceptu Boga također upozoravaju da muškarci i žene uglavnom odgovaraju na isti način te da se različit koncept Boga može iščitati samo iz odgovora u kojima muškarci i žene odgovaraju različito. Upozoravaju također da u tumačenju ishoda njihova istraživanja treba biti oprezan zbog malog broja odgovora na kojima je većina tih razlika utemeljena. ⁹

Pitanje o postojanju ili nepostojanju rodnih razlika postavlja se i u odnosu na mistiku. Unatoč tome što je u literaturi poznat pojam *ženske mistike*¹⁰ koji sugerira da žene mističarke na drugi način doživljavaju Boga i opisuju svoja mistična iskustva, istraživanja pokazuju da ni razlika u mističnim doživljajima nije presudno vezana uz spol. Uočeno je, naime, da između pojedinih mističara, a isto tako i među mističarkama postoje značajne razlike u načinu izražavanja te da su te razlike uvjetovane obrazovanjem, namjerom, sadržajem i jezikom, odnosno da uloga spola nije tako jednoznačna. ¹¹

⁷ Detalje o ovim istraživanjima vidi u: Rachel Ann FOSTER – Renee L. BABCOCK, *God and the Gender of the Participant*, u: *International Journal for the Psychology of Religion*, 11 (2002.) 2, 93-104.

⁸ Krejci, primjerice, upozorava da je njegovo istraživanje o rodnoj razlici u slici Boga provedeno među »ELCA Luteranima« i da ishodi toga istraživanja ne mogu biti poopćeni na pripadnike drugih vjerskih zajednica. Usp. Mark J. KREJCI, *Gender Comparison of God Schemas: A Multidimensional Scaling Analysis*, 63.

⁹ Rachel Ann FOSTER – Renee L. BABCOCK, *God and the Gender of the Participant*, 12.

¹⁰ Na temelju analize znanstvene terminologije o mističnoj literaturi Theresia Heimerl primjećuje da se u priručnicima, katalozima biblioteka i/ili bazama podataka o temi mistika najviše podataka može naći pod dvije riječi: *mistika* i *ženska mistika*, dok pojmovi kao *zaručnička mistika*, *njemačka mistika* ili čak *spekulativna mistika* ili uopće nisu ili su slabo zastupljeni. Prema Theresii Heimerl, muški mističari i njihova djela nisu definirani spolom, odnosno nisu svrstani u kategoriju *muške mistike*, dok se kod djela koja se svrstavaju pod pojam *ženske mistike* nekada uopće ne navodi kriteriji pod kojim se to čini što sugerira da je jedini kriterij spol pisca bez obzira što su pisci nekih djela o mističarkama muškarci ili su muškarci zapisali njihove vizije. U nekim djelima, pak, postoji određenje *ženske mistike* kao one u kojoj postoji prevlast *praktične* nad *teorijskom mistikom* ili u kojoj prevladavaju elementi *zaručničke* ili *pasionske mistike*. Usp. Theresia HEIMERL, *Frauenmystik – Männermystik? Gemeinsamkeiten und Unterschiede in der Darstellung von Gottes- und Menschenbild bei Meister Eckhart, Heinrich Seuse, Marguerite Porete und Mechthild von Magdeburg*, Münster, 2002., 33-34 i 41.

¹¹ Prema Theresii Heimerl, neki zbog toga predlažu da se pojam *ženske mistike* uopće više ne rabi. Da bi ispitala pišu li žene srednjega vijeka o Bogu drukčije nego muškarci, Theresia Heimerl istražila je i usporedila tekstove dviju žena čiji se jezični i intelektualni kapacitet smatra neospornim s tekstovima dvaju najznačajnijih mističara kasnoga srednjega vijeka, odnosno istražila je djela Meistera Eckharta, Heinricha Seusea, Marguerite Porete i Mechtihilde von Magdeburg. Očekivala je da će u spisima žena

Ispitivanje rodne razlike u religioznosti u istraživanju koje ispitanike svrstava u kategorije »virtuoзни« i »nevirtuoзни«¹² pokazalo je također da se nijedan uzorak ne pojavljuje isključivo kod jednoga spola. U svim se slučajevima uvijek pojavljuje većina ispitanika jednoga spola kao i manjina drugoga spola.¹³

Ambivalentnost rodnih razlika u religioznosti pokazuju i istraživanja provedena u Hrvatskoj. Neka od tih istraživanja ukazuju da postoje razlike u religioznosti između žena i muškaraca i to u smislu veće religioznosti žena,¹⁴

---

naći na više prijateljsku, majčinsku sliku Boga, na cjelovitiju sliku čovjeka, na manje hijerarhijski rodni odnos te na duhovnost koja je više prijateljska prema tijelu i koja je izražena u »ženskom« govoru. Pokazalo se, međutim, da postoji velika podudarnost između spisa Meistera Eckharta i Marguerite Porettes te između spisa Heinricha Seusea i Mechthilde von Magdeburg. Detaljna analiza djela Meistera Eckharta i Marguerite Porettes pokazala je, primjerice, velika podudaranja u teološkim postavkama o Bogu sa sličnim posljedicama za sliku čovjeka i za etiku. Theresia Heimerl došla je do zaključka da se etiketa »spekulativne mistike« može dodijeliti i Meisteru Eckhartu i Margueriti Porettes, odnosno da se Margueritu Porettes može izdvojiti iz niza specifično ženske mistike, ukoliko se kao oznaka te mistike navodi afektivnost. Na temelju ishoda svoga istraživanja Theresia Heimer zaključuje da je kategorija spola jedna od komponenti koja određuje spise ženskih i muških mističara, ali da nije najvažnija. Mišljenja je da su od većeg značenja obrazovanje, položaj u religioznom i profanom životu, situacija vremena i osobne sklonosti. Usp. *Isto*, 38-39. 288.

¹² Religiozno *virtuoznima* pribrojeni su ispitanici u čijim se intervjuima odražava »sustavno uređen život u podređenosti religioznoj svrsi«, odnosno osobe koje svakidašnju praksu, konstrukciju zbilje i planiranje života pokušavaju urediti u povezani duhovno/religiozni okvir. Religiozno »nevirtuoзни« bile bi osobe u čijim su opisima sadržani duhovno/religiozni elementi i bar potencijalno usmjeravaju ponašanje, koji, međutim, svoju svakidašnju praksu, sliku svijeta i biografske ciljeve ne uvrštavaju u sustavno religiozno vođenje života. Usp. Martin ENGELBRECHT, »Weibliche« oder »männliche« Spiritualität?, u: Brigitte AULENBACHER – Mechthild BERESWILL – Martina LÖW, *FrauenMännerGeschlechterforschung. State of the Art*, Münster, 2006., 255-257.

¹³ Usp. *Isto*, 258-260.

¹⁴ Primjerice: Pero ARAČIĆ – Gordan ČRPIĆ – Krunoslav NIKODEM, *Postkomunistički horizonti*, Đakovo, 2003., 45; Gordan ČRPIĆ – Stjepan KUŠAR, Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.) 4, 556; Dinka MARINOVIĆ JEROLIMOV, Tradicionalna religioznost u Hrvatskoj 2004.: između kolektivnoga i individualnoga, u: *Sociologija sela*, 43 (2005.) 168 (2), 289-302. Kod korelacije vjerovanja, »blagu vezanost« između ženskoga spola i vjerovanja u pakao otkrivaju Siniša ZRINŠČAK – Gordan ČRPIĆ – Stjepan KUŠAR, Vjerovanje i religioznost, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 2, 239. U istraživanju o religioznosti u hrvatskom društvu iz europske komparativne perspektive, kao prediktori veće religioznosti najčešće se pojavljuju ženski spol, niže obrazovanje i starija dob. Dob i obrazovanje, međutim, nisu se pokazali kao pouzdani prediktori na svim dimenzijama religioznosti, spol jest. Usp. Gordan ČRPIĆ – Siniša ZRINŠČAK, Između identiteta i svakodnevnog života. Religioznost u hrvatskom društvu iz europske komparativne perspektive, u: Josip BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Zagreb, 2005., 80; Dinka MARINOVIĆ JEROLIMOV, Tradicionalna religioznost u Hrvatskoj 2004.: između kolektivnoga i individualnoga, 289-302.

druga pak pokazuju da se te razlike ponekad gube¹⁵ ili da su takve da se ne može govoriti o izrazitoj »feminizaciji« vjerskih obreda.¹⁶ Istraživanja, zapravo, pokazuju da osim čimbenika spola u utvrđivanju (ne)postojanja razlika između žena i muškaraca u religioznosti ili u ocjeni veličine tih razlika, treba uvesti i druge prediktore kao što su dob, obrazovanje i mjesto stanovanja, odnosno regija.¹⁷ Na to ukazuje i istraživanje koje je za potrebe projekta *Muško i žensko – stvori ih. Žene i muškarci u življenju i u službi Božjeg poslanja* Franjevačkog instituta za kulturu mira provela agencija *Target* u listopadu i studenom 2005. godine.¹⁸ U članku temeljenom na ishodima toga istraživanja, Špiro Marasović pokazuje da se kod muškaraca kao važan prediktor religioznosti javlja obrazovanje, mjesto boravka i regija.¹⁹ Nameće se pitanje koliko ti prediktori određuju i religioznost žena te osobito pitanje što više utječe na razlike u religioznosti: spol ili obrazovanje/dob/mjesto i regija. Budući da bi prikaz spolnih razlika

¹⁵ Primjerice, premda se žene nalaze u kategoriji ispitanika koji češće dnevno mole, dok su muškarci zastupljeniji u kategoriji koja nikad i samo ponekad moli, tjedno moli isti broj žena i muškaraca, njih 24%. Usp. Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, *Određeni aspekti crkvenosti*, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 2, 273. Osim toga, žene relativno češće odlaze na mise, ali ta razlika prestaje kod mlađih osoba, u dobi od 18. do 24. godine. Najveći je pad sudjelovanja na misnim slavljinama i kod žena i kod muškaraca u dobnoj skupini od 25 do 34 godina. Usp. Gordan ČRPIĆ – Željka BIŠĆAN, *Muško i žensko između uloge i osobe*, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 2, 436.

¹⁶ To mišljenje zastupaju Josip Baloban i Gordan Črpić. Prema njihovom istraživanju određenih aspekata crkvenosti u općoj populaciji, kod oba spola ima više onih koji nikada ne idu na misu, odnosno koji nikada ne posjećuju vjerske obrede. U katoličkoj populaciji oko 5% muškaraca i oko 3% žena izjavljuje da nikada ne ide na nedjeljnu euharistiju. Usp. Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, *Određeni aspekti crkvenosti*, 275, 284-285.

¹⁷ Primjerice, prema istraživanju komparativnih studija vjerodostojnosti, u Hrvatskoj i u odnosu na religijsko vjerovanje (vjera u Boga, u život poslije smrti, u pakao, u raj, u grijeh) i u odnosu na religioznost (samoprocjena vlastite religioznosti, vjera u osobnog Boga ili neku vrstu duha ili životne sile, važnost Boga u životu, uloga vjere u životu, učestalost molitve izvan religijskih obreda) došlo se do podataka da su žene religioznije. Prema tom istraživanju, međutim, osim spola, najsnažniji prediktori veće religioznosti jesu i niže obrazovanje te starija dob. Dob se, ipak, nije pokazala pouzdanim prediktorom jer su se u nekim dimenzijama mlađi pokazali gotovo jednako religiozni kao stariji, dok se prema nižoj religioznosti izdvajaju srednje generacije. Slično je i s obrazovanjem, koje također nije prediktor na svim dimenzijama. Kao važan čimbenik pokazala se i veličina mjesta, a pretpostavlja se da uloga igra i regija. Usp. Gordan ČRPIĆ – Siniša ZRINŠČAK, *Između identiteta i svakodnevnog života. Religioznost u hrvatskom društvu iz europske komparativne perspektive*, 68-69, 72, 76 i 80.

¹⁸ Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku od 1.200 punoljetnih građana Republike Hrvatske. Više o samom istraživanju vidi u: Goran KARDUM, *Metodologija i osvrt na slična istraživanja*, u: Ante ČOVO – Dijana MIHALJ (ur.), *Muško i žensko stvori ih. Žene i muškarci u življenju i u službi Božjeg poslanja*, Zbornik radova, Split, 2008., 11-31.

¹⁹ Usp. Špiro MARASOVIĆ, *Muškarac u Crkvi u Hrvatskoj*, u: Ante ČOVO – Dijana MIHALJ (ur.), *Muško i žensko stvori ih. Žene i muškarci u življenju i u službi Božjeg poslanja*, 185-215.

u religioznosti pod vidom utjecaja svih navedenih čimbenika nadilazio okvir članka, ograničavam se na analizu određenih vidova religioznosti pod vidom spola i obrazovanja. Temeljno pitanje koje me zanima glasi: Je li veća razlika između obrazovanih žena i obrazovanih muškaraca ili između obrazovanih i neobrazovanih žena, odnosno obrazovanih i neobrazovanih muškaraca?

Prvi dio članka donosi analizu ishoda istraživanja *Franjevačkog instituta za kulturu mira* o religioznosti s obzirom na spol i obrazovanje. Budući da za pastoralno djelovanje nije važno samo postoje li ili ne postoje spolne razlike u religioznosti već i značenje koje im se pripisuje, u drugom dijelu članka bit će prikazane teorije kojima se u religioznoj psihologiji, sociologiji i teologiji tumače zatečene spolne razlike u religioznosti. Posebna pozornost bit će posvećena *esencijalističkoj teoriji* spolnih razlika u religioznosti koja je zastupljena u katoličkom tisku u Hrvatskoj. Postavke te teorije bit će vrjednovane na temelju ishoda istraživanja *Franjevačkog instituta za kulturu mira* i pastoralnog iskustva Katoličke crkve u Njemačkoj.

1. Istraživanje

Upitnik Franjevačkog instituta za kulturu mira sadrži cijeli niz pitanja vezanih uz religioznost. Primjerice: *Jeste li religiozni? Kakav je Vaš odnos prema vjeri? Sudjelujete li u hodočašćima, zavojetima, pokorama, devetnicama, trodnevnicama i slično? Imate li vjerskih sumnji? Osim vjenčanja, pogreba i obreda inicijacije u vjersku zajednicu, koliko često pohađate vjerske obrede u posljednje vrijeme? Ne uzimajući u obzir odlazak na vjerske obrede, koliko se često molite Bogu? Koliko je važan Bog u Vašem životu? Kome najčešće upravljate svoju molitvu? Za što se najčešće molite? Kako često idete na ispovijed? Koliko se osjećate povezani sa svojom Crkvom/vjerskom zajednicom? Kako biste opisali Vašu osobnu povezanost s mjesnom vjerskom zajednicom/župom?* Od svih tih pitanja za provjeru razlika u religioznosti između muškaraca i žena s obzirom na stupanj obrazovanja, za potrebe ovoga članka odabrana su neka od pitanja koja spadaju u temeljne odrednice religioznosti: samoprocjena vlastite religioznosti, odnos s Bogom, odnos s vjerskom zajednicom i sudjelovanje u vjerskim obredima. Analiza je ujedno ograničena na ispitanike koji su se izjasnili katolicima kako bi se na otkrivene razlike isključio mogući utjecaj pripadnosti različitim vjerskim zajednicama.

Na temelju dosadašnjih istraživanja o razlikama u religioznosti između žena i muškaraca i variranju tih razlika,²⁰ polazim od sljedećih postavki:

²⁰ Istraživanja su predstavljena u *Uvodu* ovoga članka.

Na temelju samoprocjene vlastite religioznosti, odnosa s Bogom, vjerskom zajednicom i sudjelovanja u vjerskim obredima žene će se pokazati više religioznima nego muškarci. Spol će se, dakle, pojaviti kao važan prediktor religioznosti.

Osim spola, kao važan prediktor religioznosti i kod muškaraca i kod žena pojavit će se i obrazovanje.

Uvođenje čimbenika obrazovanja u analizu razlika u religioznosti između muškaraca i žena smanjuje važnost čimbenika spola. Kod oba se spola očekuje sličan odnos između stupnja obrazovanja i stupnja religioznosti.

1.1. Samoprocjena religioznosti

Prema istraživanju Franjevačkog instituta za kulturu mira, statistički značajno veći broj žena nego muškaraca *opće populacije* procjenjuje sebe religioznima (84,9% žena u odnosu na 70,1% muškaraca; $p < 0,01$) dok, u skladu s tim, više muškaraca nego žena smatra sebe nereligioznima (25,7% naspram 12,3% žena), odnosno uvjerenim ateistima (4,2% u odnosu na 2,8% žena). Žene su religioznije i kad su u pitanju *katolici*, odnosno *katolkinje*. Naime, 91,8% katolkinja u odnosu na 80,8% katolika ocjenjuje sebe religioznima, dok se nereligioznima procjenjuje 18,8% katolika i 8,2% katolkinja. Koliko, međutim, na samoprocjenu religioznosti, osim spola ispitanika, utječe i obrazovanje?

Statistički značajna razlika s obzirom na obrazovanje i samoprocjenu religioznosti ne pojavljuje se između muškaraca katolika s osnovnom školom ili manje (83,6%) i katolika s visokom stručnom spremom (82,5%) koji se smatraju religioznima. Razlika se, međutim, pojavljuje između ove dvije skupine ispitanika i katolika s višom stručnom spremom od kojih se 69,2% smatra religioznima. Ovdje se pokazuje podudaranje s ishodima istraživanja opće populacije u kojoj se muškarci s višom stručnom spremom također procjenjuju najmanje religioznima.²¹ Podudaranje s općom populacijom postoji i u odnosu na uvjerenе ateiste.²²

²¹ Špiro Marasović upozorava da je najmanji udio religioznih muškaraca u populaciji VŠS (59,1%), da je postotak religioznih među onima VSS (62,0%) veći od postotka religioznih s VŠS, ali da je neusporedivo veći postotak uvjerenih ateista među onima s VSS (9,6%) u odnosu prema drugima. Od drugih, među ateiste se svrstava najveći broj muškaraca s osnovnom školom i manje (4,1%), potom muškarci s višom stručnom spremom (3,6%) i srednjom stručnom spremom (3,4%). Usp. Špiro MARASOVIĆ, *Muškarac u Crkvi u Hrvatskoj*, 189-190.

²² Kako u općoj populaciji tako i među katolicima, najveći je broj ateista među visokoobrazovanimima (2,5%). Među nižeobrazovanim katolicima i onima s višom stručnom spre-

Tablica 1: Odgovori muškaraca katolika, prema stupnju obrazovanja, na pitanje: *Jeste li religiozni?*

	Religiozan	Nereligiozan	Uvjereni ateist
Oš i manje	83,6%	16,4%	0,0%
SSS	80,8%	18,8%	0,4%
VŠS	69,2%	30,8%	0,0%
VSS	82,5%	15,0%	2,5%
Ukupno	80,8%	18,8%	0,4%

Sažimajući analizu odnosa samoprocjene religioznosti i obrazovanja kod muškaraca katolika može se zaključiti da se obrazovanje javlja kao čimbenik koji utječe na religioznost, ali ne tako da se može svesti na jednadžbu prema kojoj veći stupanj obrazovanja znači i manji stupanj religioznosti. Uvođenje čimbenika obrazovanja u analizu religioznosti muškaraca pokazuje da muškarci nisu homogena skupina, da među njima postoje razlike. Za daljnja je istraživanja u svakom slučaju zanimljiv manji stupanj religioznosti kod ljudi višeg obrazovanja u odnosu na visokoobrazovane te približavanje u religioznosti između onih nižeg obrazovanja i visokoobrazovanih muškaraca.

Kod žena katolkinja ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na obrazovanje i samoprocjenu religioznosti. Najreligioznijima se procjenjuju žene s osnovnom školom (94,7%), nešto manje religioznima od njih procjenjuju se žene s višom (90,9%) i srednjom školom (90,4%), dok se najmanje religioznima procjenjuju žene s visokom stručnom spremom (83,8%). Za razliku od muškarca kod kojih se najviše religioznima procjenjuju oni s osnovnom školom i visokoobrazovani, dok se najmanje religioznima procjenjuju muškarci s višom stručnom spremom, kod žena se najviše religioznima procjenjuju žene s osnovnom školom i višom stručnom spremom, a najmanje religioznima visokoobrazovane žene. Razlika između žena sa srednjom stručnom spremom i žena s višom stručnom spremom zanemariva je. Ni jedna od žena katolkinja, za razliku od muškaraca katolika, bez obzira na obrazovanje, ne smatra sebe ateistkinjom. Moguće je zaključiti da, premda ne statistički značajno, obrazovanje negativno utječe na religioznost žena.

---

mom ateista nema, dok je njihov broj među katolicima sa srednjom stručnom spremom zanemariv (0,4%).

Tablica 2: Odgovori žena katolkinja, prema stupnju obrazovanja, na pitanje: *Jeste li religiozni?*

	Religiozna	Nereligiozna	Uvjerenata ateistkinja
OŠ i manje	94,7%	5,3%	0,0%
SSS	90,4%	9,6%	0,0%
VŠS	90,9%	9,1%	0,0%
VSS	83,8%	16,2%	0,0%
Ukupno	91,8%	8,2%	0,0%

Ukoliko se ispitanike na temelju obrazovanja podijeli u dvije skupine, na onu nižeg obrazovanja (osnovna škola i manje) i višeg obrazovanja (od srednje škole do visokog obrazovanja) te se uspoređi njihovu samoprocjenu religioznosti kako unutar pripadnika istoga spola tako i između žena i muškaraca, obrazovanje se pojavljuje kao važan čimbenik, ali se drukčije očituje kod muškaraca, a drukčije kod žena. Naime, premda se katolici nižeg obrazovanja procjenjuju više religioznima (71,5%) nego oni višeg obrazovanja (62,5%), među njima ne postoji statistički značajna razlika ($p > 0,1618$). Katolkinje se nižeg obrazovanja, međutim, statistički značajno ($> 0,01$) procjenjuju više religioznima (86,5%) nego one višeg obrazovanja (64,6%). Razlike u religioznosti gotovo nestaju između katolkinja višeg obrazovanja (64,6%) i katolika višeg obrazovanja (62,5%), ali se pojavljuju između katolkinja nižeg obrazovanja 86,5% i katolika nižeg obrazovanja 71,5%. Sve to upućuje da se obrazovanje javlja kao važan čimbenik u samoprocjeni religioznosti kod oba spola, statistički značajno, ipak, samo kod žena. Kod osoba višeg obrazovanja obrazovanje se pojavljuje kao važniji čimbenik religioznosti od spola. Spol se, međutim, još uvijek pokazuje važnim prediktorom u samoprocjeni religioznosti kod osoba nižeg obrazovanja.

Tablica 3: Odgovori žena i muškaraca katolika, s obzirom na obrazovanje, na pitanje: *Jeste li religiozni?*

	Religiozan/na	Nereligiozan/na	Uvjereni/na ateist/kinja
Muškarci – nižeg obrazovanja	71,5%	25,0%	3,6%
Muškarci – višeg obrazovanja	62,5%	28,6%	8,9%
Žene – nižeg obrazovanja	86,5%	11,5%	2,0%
Žene – višeg obrazovanja	64,6%	22,9%	12,5%
Ukupno	78,0%	18,5%	3,4%

1.2. Povezanost s crkvenom zajednicom

Religioznost ne mora automatski značiti i pripadnost određenoj crkvenoj/vjerskoj zajednici niti izriče stupanj te pripadnosti. Važno je stoga vidjeti koliko katolika i katolkinja koji sebe ocjenjuju religioznima ujedno smatra i da su vjerni članovi svoje Crkve i da se pridržavaju njezina učenja te postoje li razlike u samoprocjeni crkvenosti s obzirom na spol i obrazovanje.

Premda se vjernim članom Crkve koji se pridržava njezina učenja smatra najviše muškaraca katolika s osnovnom školom i manje (51,6%), ne postoji statistički značajna razlika ($p > 0,05$) između njih i muškaraca s visokim obrazovanjem koji se smatraju vjernim članovima Crkve (47,5%). Nešto manje crkvenim pokazuju se muškarci sa srednjom stručnom spremom (41,1%), dok najmanji stupanj crkvenosti pokazuju muškarci s višom stručnom spremom (37,5%). Na temelju ovih podataka može se zaključiti da povezanost muškaraca s crkvenom zajednicom, kao i kod njihove samoprocjene religioznosti, nije proporcionalno povezana s obrazovanjem, odnosno da viši stupanj obrazovanja ne znači automatski i niži stupanj crkvenosti. Naime, muškarci višeg obrazovanja se pokazuju i manje religioznima i manje crkvenima u odnosu na visokoobrazovane i muškarce nižeg obrazovanja.

Tablica 4: Odgovori muškaraca katolika, s obzirom na obrazovanje, na pitanje: *Kakav je vaš odnos prema vjeri?*

	Vjeran sam član svoje Crkve i držim se njezina učenja	Osjećam se vjernikom, ali mi Crkva ne znači mnogo	Rado želim vjerovati, ali se osjećam nesigurnim	Imam vlastite poglede na vjeru, posve neovisne o Crkvi	Živim i radim, a ostalo se događa samo po sebi, za to mi nije potrebna nikakva vjera	Budući da ne znam pravo u što bih trebao vjerovati, ovakva pitanja ostavljam otvorenima	Ostalo	Bez odgovora
OŠ i manje	51,6%	26,1%	3,3%	0,0%	2,6%	0,0%	0,0%	16,3%
SSS	41,1%	31,5%	1,1%	4,8%	0,7%	1,1%	0,4%	19,3%
VŠS	37,5%	29,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	33,3%
VSS	47,5%	20,0%	2,5%	7,5%	0,0%	2,5%	2,5%	17,5%
Ukupno	44,8%	28,4%	1,8%	3,2%	1,2%	0,8%	0,4%	19,3%

Kod žena katolkinja obrazovanje se, pak, pojavljuje kao važan čimbenik crkvenosti i to tako da povezanost s crkvenom zajednicom opada sa stup-

njem obrazovanja. Najmanje se vjernim članicama Crkve procjenjuju žene s visokim obrazovanjem (29,7%), a najviše žene s osnovnim obrazovanjem (70,8%). Žene s visokim obrazovanjem u najvećem se broju opredjeljuju i za odgovor da se osjećaju vjericama, ali im Crkva ne znači mnogo (37,8%), kao i u odgovoru da imaju vlastite poglede na vjeru i svijet, ali posve neovisne o Crkvi (10,8%).

Tablica 5: Odgovori žena katolkinja, s obzirom na obrazovanje, na pitanje: *Kakav je vaš odnos prema vjeri?*

	Vjerna sam članica svoje Crkve i držim se njezina učenja	Osjećam se vjericom, ali mi Crkva ne znači mnogo	Rado želim vjerovati, ali se osjećam nesigurnom	Imam vlastite poglede na vjeru, posve neovisne o Crkvi	Živim i radim, a ostalo se događa samo po sebi, za to mi nije potrebna nikakva vjera	Budući da ne znam pravo u što bih trebala vjerovati, ovakva pitanja ostavljam otvorenima	Ostalo	Bez odgovora
OŠ i manje	70,8%	18,5%	3,7%	0,8%	0,8%	0,0%	0,0%	5,3%
SSS	51,5%	25,0%	2,7%	8,1%	0,0%	1,5%	1,2%	10,0%
VŠS	50,0%	31,8%	0,0%	4,5%	4,5%	0,0%	0,0%	9,1%
VSS	29,7%	37,8%	2,7%	10,8%	0,0%	2,7%	0,0%	16,2%
Ukupno	58,3%	23,4%	3,0%	5,0%	0,5%	0,9%	0,5%	8,3%

Ukoliko žene i muškarce razlikujemo prema već navedenom kriteriju nižeg i višeg obrazovanja i statistički provjeravamo razlike na temelju obrazovanja među pripadnicima istoga spola kao i između žena i muškaraca, potvrđuje se da ne postoji statistički značajna razlika ($p > 0,653$) između muškaraca katolika nižeg obrazovanja (38,5%) i višeg obrazovanja (35,1%) koji smatraju da su vjerni članovi svoje Crkve, ali se obrazovanje pokazuje značajnim čimbenikom u samoprocjeni vlastite crkvenosti među ženama.²³

I dok se u samoprocjeni religioznosti razlika između katolika i katolkinja višeg obrazovanja gotovo gubi, u samoprocjeni crkvenosti katolici se višeg obrazovanja pokazuju povezanim s crkvenom zajednicom (35,1%) od katolkinja višeg obrazovanja (22,4%), premda ne statistički značajno. Među

²³ Vjernom članicom Crkve kod žena katolkinja procjenjuje se 56,7% onih nižeg obrazovanja u odnosu na 22,4% onih višeg obrazovanja.

onima nižeg obrazovanja situacija je obrnuta.²⁴ Sve to upućuje na zaključak da se obrazovanje pojavljuje kao važan čimbenik razlika u religioznosti te da uvođenje čimbenika obrazovanja u razlike u religioznosti između žena i muškaraca smanjuje postojanost razlika na temelju spola. Ujedno, prema ovim ishodima, katolkinje višeg obrazovanja pokazuju veću distanciranost od Crkve od katolika višeg obrazovanja.

Tablica 6: Odgovori žena i muškaraca katolika, s obzirom na obrazovanje, na pitanje: *Kakav je vaš odnos prema vjeri?*

	Vjeran sam član svoje Crkve i držim se njezina učenja	Osjećam se vjernikom, ali mi Crkva ne znači mnogo	Rado želim vjerovati, ali se osjećam nesigurnim	Imam vlastite poglede na vjeru, posve neovisne o Crkvi	Živim i radim, a ostalo se događa samo po sebi, za to mi nije potrebna nikakva vjera	Vjera mi ništa ne govori, umjesto toga angažiram se za zadace u svijetu i za probleme ljudi oko mene	Budući da ne znam pravo u što bih trebao vjerovati, ovakva pitanja ostavljam otvorenima	Ostalo	Bez odgovora
Muškarci – nižeg obrazovanja	38,5%	25,8%	1,9%	2,8%	1,1%	0,2%	0,8%	0,2%	28,7%
Muškarci – višeg obrazovanja	35,1%	17,5%	1,8%	5,3%	0,0%	0,0%	1,8%	1,8%	36,8%
Žene – nižeg obrazovanja	56,7%	21,1%	2,9%	4,0%	0,5%	0,0%	0,7%	0,5%	13,7%
Žene – višeg obrazovanja	22,4%	28,6%	2,0%	10,2%	0,0%	0,0%	2,0%	0,0%	34,7%
Ukupno	46,5%	23,3%	2,4%	3,8%	0,7%	0,1%	0,8%	0,4%	22,1%

1.3. Osobni odnos s Bogom

Istraživanje Franjevačkog instituta za kulturu mira potvrđuje dosadašnje ishode prema kojima se žene više nego muškarci mole izvan vjerskih obreda.

²⁴ Više povezanima s crkvenom zajednicom, statistički značajno ($>0,01$), smatraju se katolkinje nižeg obrazovanja (56,7%) nego katolici nižeg obrazovanja (38,5%). Veći broj visokoobrazovanih katolkinja u odnosu na katolkinje i katolike nižeg obrazovanja, ali i u odnosu na katolike višeg obrazovanja (5,3%), izjavljuje i da ima vlastiti pogled na vjeru i svijet posve neovisno o Crkvi (10,2%).

Naime, vezano za pitanje: *Ne uzimajući u obzir odlazak na vjerske obrede, koliko se često molite Bogu?*, žene se statistički značajno ($p > 0,01$) više mole svakodnevno (48,1% žena i 26,0% muškaraca) i više nego jednom tjedno (16,3% žena i 10,5% muškaraca). Kao i u istraživanju Josipa Balobana i Gordana Črpića,²⁵ razlika gotovo nestaje u tjednoj molitvi (6,1% muškaraca i 6,0% žena). Više muškaraca (8,1%) nego žena (6,2%) moli se barem jednom mjesečno, odnosno nekoliko puta godišnje moli 13,2% muškaraca i 5,0% žena.

I među katolicima, žene se više nego muškarci mole dnevno (50,6% u odnosu na 30,1%) i više nego jednom tjedno (18,3% u odnosu na 11,9%). Razlika između katolika i katolkinja u tjednoj molitvi nešto je veća nego u općoj populaciji premda nije statistički značajna ($p > 0,654$).²⁶ Spol se, dakle, pojavljuje kao važan prediktor u osobnom odnosu s Bogom, ali ne i postojanim prediktorom budući da razlike variraju s obzirom na pitanja o učestalosti molitve.

Koliko na osobni odnos s Bogom utječe obrazovanje? Sličnost između žena i muškaraca u osobnoj molitvi pod vidom obrazovanja pokazuje se u tome što se dnevno najviše mole i žene (58,7%) i muškarci (50,0%) s osnovnom školom. Postoje, međutim, i razlike. Kod muškaraca slijede oni s visokom (30%) i višom stručnom spremom (23,1%), dok kod žena slijede one sa srednjom stručnom spremom (46,6%) i potom s visokom stručnom spremom (37,8%). To znači da se dnevno najmanje mole muškarci sa srednjom stručnom spremom (19,6%) i žene s višom stručnom spremom.

Podjela ispitanika prema spolu i višem i nižem obrazovanju pokazuje da žene nižeg obrazovanja (49,6%) i nižeobrazovani muškarci (26,8%) dnevno više mole od žena višeg obrazovanja (30,6%) i muškaraca višeg obrazovanja (21,8%). To znači da se kao čimbenici koji utječu na dnevnu molitvu pojavljuju i spol i obrazovanje. Situacija se, međutim, mijenja kad je u pitanju molitva češća od jednom tjedno i jednom tjedno. Više nego jednom tjedno moli se 16,4% muškaraca višeg obrazovanja i isto toliko žena nižeg obrazovanja. Nestaje, dakle, razlika i po spolu i po obrazovanju. Slično je i s molitvom jednom tjedno. Jednom se tjedno, naime, moli 6,2% muškaraca nižeg obrazovanja i 6,1% žena višeg obrazovanja.

²⁵ Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, *Određeni aspekti crkvenosti*, 273.

²⁶ Jednom tjedno moli se 7,3% katolika i 6,6% katolkinja.

Tablica 7: Odgovori žena i muškaraca katolika, s obzirom na obrazovanje, na pitanje: *Ne uzimajući u obzir odlazak na vjerske obrede, koliko se često molite Bogu?*

	Svaki dan	Više nego jednom tjedno	Jednom tjedno	Bar em jednom mjesečno	Nekoliko puta godišnje	Rjede	Nikada	Bez odgovora
Muškarci – nižeg obrazovanja	26,8%	9,6%	6,2%	8,5%	14,0%	16,4%	18,1%	0,4%
Muškarci – višeg obrazovanja	21,8%	16,4%	3,6%	7,3%	7,3%	9,1%	34,5%	0,0%
Žene – nižeg obrazovanja	49,6%	16,4%	5,9%	6,3%	5,1%	8,6%	8,1%	0,0%
Žene – višeg obrazovanja	30,6%	14,3%	6,1%	6,1%	4,1%	16,3%	22,4%	0,0%
Ukupno	37,7%	13,4%	6,0%	7,3%	9,0%	12,3%	14,2%	0,2%

1.4. Pohađanje vjerskih obreda

Većina katolika vjerske obrede pohađa za najvažnijih vjerskih blagdana (33,0%), jednom tjedno čini to 21,0%, a jednom mjesečno 19,5%. Žene gotovo podjednako pohađaju vjerske obrede jednom tjedno (23,2%) i jednom mjesečno (23,0%), dok je veći broj muškaraca koji vjerske obrede pohađaju jednom tjedno (20,3%) od onih koji to čine jednom mjesečno (15,4%). Ovi podatci uglavnom potvrđuju postavku da žene više nego muškarci pohađaju vjerske obrede, ali samo kad je u pitanju mjesečni i tjedni raspored, dok nema razlike među onima koji pohađaju vjerske obrede samo za najvažnijih vjerskih blagdana. Veći broj muškaraca (6,7%) nego žena (2,7%) pohađa vjerske obrede jednom godišnje. Spol se, dakle, ne pojavljuje kao trajni prediktor koji utječe na učestalost pohađanja vjerskih obreda.

Među muškarcima katolicima, vjerske obrede više nego jednom tjedno, premda u malom broju, najviše pohađaju muškarci s visokom stručnom spremom (7,5%), slijede ih muškarci s višom (3,8%) i srednjom stručnom spremom (3,0%), dok muškarci s osnovom školom ne pohađaju vjerske obrede više nego jednom tjedno.

Tablica 8: Odgovori muškaraca katolika, s obzirom na obrazovanje, na pitanje: *Osim vjenčanja, pogreba i obreda inicijacije u vjersku zajednicu, koliko često pohađate vjerske obrede u posljednje vrijeme?*

	Više nego jednom tjedno	Jednom tjedno	Jednom mjesečno	Za najvažnijih vjerskih blagdana	Jednom godišnje	Rjeđe	Nikada, gotovo nikada	Bez odgovora
OŠ i manje	0,0%	21,1%	21,7%	31,6%	7,9%	12,5%	5,3%	0,0%
SSS	3,0%	18,9%	11,9%	40,7%	6,7%	10,4%	8,1%	0,4%
vŠS	3,8%	26,9%	11,5%	34,6%	3,8%	11,5%	7,7%	0,0%
vSS	7,5%	20,0%	20,0%	22,5%	5,0%	10,0%	15,0%	0,0%
Nepoznato	0,0%	33,0%	0,0%	16,7%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%
Ukupno	2,4%	20,2%	15,4%	35,8%	6,7%	11,5%	7,7%	0,2%

Kod žena je, pak, situacija drukčija: više nego jednom tjedno vjerske obrede najviše pohađaju žene s osnovnom školom (14,0%), slijede ih visoko-obrazovane žene (5,4%) i žene višeg obrazovanja (4,2%), a najmanje ih je među ženama sa srednjom školom (3,8%).

Tablica 9: Odgovori žena katolkinja, s obzirom na obrazovanje, na pitanje: *Osim vjenčanja, pogreba i obreda inicijacije u vjersku zajednicu, koliko često pohađate vjerske obrede u posljednje vrijeme?*

	Više nego jednom tjedno	Jednom tjedno	Jednom mjesečno	Za najvažnijih vjerskih blagdana	Jednom godišnje	Rjeđe	Nikada, gotovo nikada	Bez odgovora
OŠ i manje	14,0%	22,6%	28,0%	25,9%	2,1%	4,9%	2,5%	0,0%
SSS	3,8%	24,4%	19,5%	33,6%	3,8%	8,8%	5,7%	0,4%
vŠS	4,2%	20,8%	20,8%	37,5%	0,0%	8,3%	8,3%	0,0%
vSS	5,4%	21,6%	16,2%	29,7%	0,0%	16,2%	10,8%	0,0%
Nepoznato	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Ukupno	8,3%	23,3%	22,9%	30,3%	2,6%	7,6%	4,8%	0,2%

U statističkoj provjeri razlika između žena i muškaraca s obzirom na obrazovanje i pohađanje vjerskih obreda više nego jednom tjedno, veća se ra-

zlika u pohađanju vjerskih obreda pojavljuje između *muškaraca višeg i nižeg obrazovanja* (7,1% u odnosu na 1,7%) negoli između *žena nižeg obrazovanja i muškaraca višeg obrazovanja* (8,3% u odnosu na 7,1%). Drukčije rečeno, vjerske obrede više nego jednom tjedno najviše pohađaju *žene nižeg obrazovanja i muškarci višeg obrazovanja*. U tjednom pohađanju vjerskih obreda približavaju se, pak, *muškarci nižeg obrazovanja* (17,9%) i *žene višeg obrazovanja* (16,7%), dok mjesečno vjerske obrede podjednako često pohađaju *muškarci višeg* (14,3%) i *nižeg obrazovanja* (13,0%) te *žene višeg obrazovanja* (12,5%). Najveći broj žena koje mjesečno sudjeluju u vjerskim obredima pripada skupini žena nižeg obrazovanja (22,7%).

Premda veći broj visokoobrazovanih muškaraca (32,1%) nego visokoobrazovanih žena (27,1%) nikada ili gotovo nikada ne odlazi na vjerske obrede, ipak se to ne može protumačiti samo spolnim razlikama budući da postoji značajna razlika između muškaraca višeg i nižeg obrazovanja (32,1% u odnosu na 16,9%) te između žena višeg i nižeg obrazovanja (27,1% u odnosu na 9,8%). Obrazovanje se u odnosu na nepohađanje vjerskih obreda pokazuje, stoga, važnijim prediktorom od spola.

Tablica 10: Odgovori muškaraca i žena katolika, s obzirom na obrazovanje, na pitanje: *Osim vjenčanja, pogreba i obreda inicijacije u vjersku zajednicu, koliko često pohađate vjerske obrede u posljednje vrijeme?*

	Više nego jednom tjedno	Jednom tjedno	Jednom mjesečno	Za najvažnijih vjerskih blagdana	Jednom godišnje	Rjede	Nikada, gotovo nikada	Bez odgovora
M – nižeg obrazovanja	1,7%	17,9%	13,0%	33,0%	6,2%	11,1%	16,9%	0,2%
M – višeg obrazovanja	7,1%	14,3%	14,3%	19,6%	3,6%	8,9%	32,1%	0,0%
Ž – nižeg obrazovanja	8,3%	21,2%	22,7%	28,1%	2,9%	6,9%	9,8%	0,2%
Ž – višeg obrazovanja	4,2%	16,7%	12,5%	22,9%	2,1%	14,6%	27,1%	0,0%
Ukupno	5,2%	19,2%	17,7%	29,6%	4,3%	9,1%	14,6%	0,2%

1.5. Ishod istraživanja

Istraživanje Franjevačkog instituta za kulturu mira pokazuje da je moguće utvrditi razlike između žena i muškaraca u religioznosti, ali i da spol kao prediktor razlika u religioznosti nije postojana konstanta budući da se razlike na temelju spola u nekim slučajevima gube. Primjerice, kad je u pitanju tjedna molitva ili pohađanje vjerskih obreda samo za najvažnije vjerske blagdane.

Uvođenjem u analizu religioznosti, osim spola i čimbenika obrazovanja, još više dolazi do izražaja da ni muškarci ni žene nisu homogena skupina. Uvođenje čimbenika obrazovanja uz spol u analizu religioznosti ukazuje na sljedeće:

Među muškarcima i ženama događa se raslojavanje i ono se drukčije odvija među muškarcima, drukčije među ženama. Religioznost kod žena uglavnom linearno raste ili pada ovisno o stupnju obrazovanja, kod muškaraca taj linearni pad ili rast prekida skupina onih *višeg obrazovanja* koji se, primjerice, procjenjuju, manje religioznima i manje povezanim s crkvenom zajednicom nego muškarci s osnovnim ili visokim obrazovanjem.

U nekim slučajevima nestaje razlike u religioznosti i na temelju spola i na temelju obrazovanja. Primjerice, u tjednoj se molitvi gubi razlika između žena nižeg obrazovanja i muškaraca višeg obrazovanja.

Nekada nestaju razlike na temelju spola, odnosno obrazovanje se pokazuje kao čimbenik koji ujedinjuje žene i muškarce. Primjerice, kad nestaje razlika u samoprocjeni religioznosti između žena višeg obrazovanja i muškaraca višeg obrazovanja.

U nekim slučajevima nije moguće utvrditi razlike u religioznosti na temelju obrazovanja već samo na temelju spola. Primjerice, u samoprocjeni religioznosti između žena i muškaraca nižeg obrazovanja.

U odnosu na samoprocjenu religioznosti spol prestaje biti razlikovnim čimbenikom među muškarcima i ženama višeg obrazovanja, dok među ženama i muškarcima nižeg obrazovanja ostaje.

Uvođenje u analizu religioznosti, osim spola i čimbenika obrazovanja, pokazuje i da su nekada muškarci religiozniji nego žene. Primjerice, katolici višeg obrazovanja pokazuju se više povezanim s vlastitom crkvenom zajednicom od katolkinja višeg obrazovanja.

Sažimajući, moguće je zaključiti da je istraživanje potvrdilo početne postavke da je spol još uvijek važan čimbenik za razlike u religioznosti, ali da nije jedini čimbenik i da nije postojani čimbenik, odnosno da se u nekim vidovima religioznosti obrazovanje pojavljuje kao važniji čimbenik razlika u religioznosti od spola.

Nije, međutim, važno samo utvrditi postoje li ili ne postoje spolne razlike u religioznosti. Pitanje je i zašto nas to zanima, koja je svrha takvih istraživanja.

U teološkoj literaturi općenito, pitanje spolnih razlika u religioznosti postavlja se kao pitanje muške i ženske duhovnosti,²⁷ a sa stajališta pastoralnog djelovanja kao pitanje muškog i ženskog pastorala.²⁸ Istraživanja o spolnim razlikama u religioznosti važna su, dakle, za pastoralno djelovanje. U tom je smislu važno i kako se zatečene spolne razlike tumače jer o tumačenju tih razlika ovisi i pastoralni pristupi ženama i muškarcima. Upravo zbog toga predstavljam neka tumačenja spolnih razlika u religioznosti.

2. Teorije spolnih razlika u religioznosti

Tumačenja razlika u religioznosti između žena i muškaraca mogu se svesti na nekoliko osnovnih teorija: *teorija socijalizacije*, *teorija položaja u društvenoj strukturi*, *teorija rodne sheme* i *esencijalistička teorija*. *Teorija socijalizacije i položaja u društvenim strukturama* više se odnose na razlike koje se uočavaju u religioznoj praksi žena i muškaraca (pohađanje mise, molitva izvan liturgijskih obreda, čitanje Biblije itd.), dok se *teorijom rodne sheme* uglavnom tumače razlike u slici Boga i konceptu Boga te različita mistična obdarenost između žena i muškaraca. Ove su teorije uglavnom zastupljene u časopisima iz sociologije i religiozne psihologije. U teološkoj literaturi u Hrvatskoj prisutna su uglavnom *esencijalistička tumačenja* kojima se različito religiozno ponašanje žena i muškaraca tumači razlikama *ženske i muške naravi*.

2.1. Teorija socijalizacije

Jedno od tumačenja spolne razlike u religioznosti usredotočeno je na različitu socijalizaciju žena i muškaraca. Polazi se od postavke kako se žene socijalizacijom uči da budu podređenije, pasivnije i poslušnije nego muškarci te da su upravo te vlastitosti više povezane s religioznošću. Zaključuje se da je to razlog zašto se žene pokazuju više religiozne nego muškarci. Inačica ove teorije sastoji se u tome da ove karakteristike nisu samo pretkazivači različite religioznosti žena i muškaraca već i razlika među pripadnicima istoga spola, od-

²⁷ Stefanie SPENDEL, Wenn Frauen sich vergeistigen. »Neuland« christlicher Spiritualität, u: Stefanie SPENDEL, *Weibliche Spiritualität im Christentum*, Regensburg, 1996., 10; Martin ENGELBRECHT, »Weibliche« oder »männliche« Spiritualität?, 258.

²⁸ Markus HOFER, Glauben Männer anders?, u: Marie-Theres WACKER – Stefanie RIEGER-GOERTZ (ur.), *Mannsbilder. Kritische Männerforschung und theologische Frauenforschung im Gespräch*, Berlin, 2006., 239.

nosno muškarac koji pokazuje »ženske« crte osobnosti naginje biti religiozniji nego muškarac koji ne pokazuje te crte te isto vrijedi i za žene. Budući da više žena nego muškaraca posjeduje te crte osobnosti, više je žena i religiozno.²⁹

2.2. Teorija položaja u društvenim strukturama

Studije koje nalaze vezu između položaja u društvenim strukturama i religioznosti uglavnom su usmjerene na istraživanje razlika u učestalosti pohađanja vjerskih obreda između žena i muškaraca. Prema tim studijama, žene više odlaze u crkvu dijelom zbog toga što se religiozno sudjelovanje smatra posljedicom podjele posla. Religiozno se sudjelovanje s jedne strane smatra kućanskom aktivnošću koja spada na žene, s druge strane kućne aktivnosti kojima se bave žene omogućavaju ženama više slobodnog vremena za religiozne aktivnosti. Smatra se također da su žene socijalizirane za uloge religioznih konzumenata te da zato ne posvećuju samo više vremena religijskim aktivnostima nego muškarci već su i spretnije u postizanju »religioznih nagrada« za svoje obitelji.³⁰ Tumačenje se, dakle, temelji na dvije postavke: 1) manje sudjelovanje žena u svijetu rada ostavlja ženama više vremena za aktivnosti u crkvi i veću potrebu za izvorom osobnog identiteta i predanja;³¹ 2) istaknuta uloga žena u odgoju djece povećava njihovu religioznost budući da religioznost ima vezu s brigom za dobro obitelji.³²

Provedena istraživanja o utjecaju rada na spolne razlike u religioznosti nisu, međutim, tako jednoznačna. Grace Davie, primjerice, upozorava kako u Australiji, gdje vlada trend da se bude žilav, 'mačo', i gdje vlada i nereligiozni etos na mnogim radnim mjestima, istraživanja pokazuju da zaposlene žene jednako nerado idu u crkvu kao i muškarci. Smatra, međutim, da nije jasno je li to zbog toga što nereligiozno mjesto čini religiozne ljude nereligioznima ili zbog toga što nereligiozne žene radije idu na posao nego

²⁹ Više o tome u: Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN, *Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity*, 63.

³⁰ Usp. *Isto*, 64. Miller i Hoffmann pozivaju se na istraživanja: Corry AZZI – Ronald EHRENBERG, Household allocation of time and church attendance, u: *Journal of Political Economy*, 83 (1975.), 27-56; Laurence IANNACCONE, Religious practice: A human capital approach, u: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29 (1990.), 297-314.

³¹ Usp. Thomas LUCKMANN, *The invisible religion*, New York, 1967.; David MARTIN, *A sociology of English religion*, London, 1967. (prema: Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN, *Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity*, 64).

³² Usp. Charles GLOCK – Benjamin RINGER – Earl BOBBIE, *To comfort and to challenge*, Berkeley, 1967. (prema: Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN, *Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity*, 64).

religiozne.³³ U SAD-u, gdje je religija društveno prihvatljiva, odlazak na posao ne pokazuje vezu s religioznošću. Istraživanje Davida de Vausa iz 1984. godine pokazalo je da nema velike razlike u religioznosti između žena koje rade i žena koje ne rade, dok su se muškarci koji ne rade pokazali manje religioznima od onih koji rade.³⁴ Istraživanje koje je 1984. godine provela Leslie Francis pokazuje da žene koje rade pokazuju manju religioznost nego druge žene, ali i da muškarci koji rade pokazuju veću religioznost nego muškarci koji ne rade.³⁵ Osim toga, istraživanja provedena u Australiji ne pokazuju da odgoj djece usmjerava žene većoj religioznosti.³⁶ Sve to upućuje na to da sama teorija položaja u društvenoj strukturi ne može do kraja protumačiti fenomen spolne razlike u religioznosti.

2.3. Religioznost i sklonost riziku

U nekim se istraživanjima spolna razlika u religioznosti ispituje u svezi sa *sklonošću riziku*.³⁷ Polazi se od pretpostavke da su žene manje sklone rizičnom ponašanju. Tri su temeljna tumačenja za spolne razlike u prihvaćanju rizika. Prvo tumačenje temelji se na *tjelesnim razlikama* žena i muškaraca: budući da muškarci imaju više mišićne mase i brže reakcije, lakše ih je uvući u tjelesne aktivnosti od kojih neke uključuju i tjelesni rizik.³⁸ Istraživanjima fokusiranim na tjelesne i psihičke crte kojima se želi protumačiti spolne razlike u sklonosti riziku prigovara se, međutim, nedostatak tumačenja sklonosti preuzimanja rizika općenito te se smatra da je u tumačenju rizika, uz tjelesne razlike, potrebno uzeti u obzir i društveni utjecaj.³⁹ U tom pravcu idu druga dva sociološka

³³ Grace Davie se poziva na istraživanje: David DE VAUS – Ian McALLISTER, Gender Differences in Religion: A test of the structural location theory, u: *American Sociological Review*, 52 (1987.), 472-481. Usp. Toni WALTER – Grace DAVIE, The religiosity of women in the modern West, 665.

³⁴ David A. DE VAUS, Workforce Participation and Sex Differences in Church Attendance, u: *Review of Religious Research*, 25 (1984.), 247-256 (prema: Toni WALTER – Grace DAVIE, The religiosity of women in the modern West, 665).

³⁵ Leslie FRANCIS, *Young and Unemployed*, Tonbridge Wells, 1984. (prema: Toni WALTER – Grace DAVIE, The religiosity of women in the modern West, 665).

³⁶ O tome više: Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN, Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity, 64.

³⁷ Podatke o tim istraživanjima vidi u: *Isto*, 65.

³⁸ To tumačenje zastupaju Dona SCHNEIDER – Joyce MORRIS, Risk-taking behaviors of college students, u: *Environment and Behavior*, 23 (1991.), 575-591 (prema: Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN, Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity, 66).

³⁹ Miller i Hoffmann upućuju na: Mary DOUGLAS, *Risk acceptability according to the social sciences*, New York, 1985. Usp. Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN, Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity, 66.

tumačenja rodniĥ razlika u preuzimanju rizika koja su paralelna s prethodno opisanim tumaćenjima rodniĥ razlika i religioznosti: 1) *razlićita socijalizacija*: preuzimanje rizika prikazuje se muškom vlastitošću dok se Źene socijalizira da budu više pasivne i ljubazne; 2) *strukturalni poloŹaj u društvu*: zanimanja su tijekom povijesti podijeljena na muška i Źenska, a jedan od kriterija rodne podjele rada bio je i rizik i to tako da su zanimanja koja sadrŹe opasnosti od fizićkog rizika uglavnom bila oznaćena kao muška zanimanja. Prema tome Źene i muškarcu nisu samo razlićito socijalizirani u odnosu na izvršavanje rizićnih djelatnosti kao djeca već su i naućeni da je prikladnije za muškarce nego za Źene da kao odrasli uđu u rizićna zanimanja.⁴⁰ Slićno tumaćenje veće sklonosti muškaraca na rizik jest ono koje je usmjereno na *modeliranje društvenih uloga*: djeci se češće stavlja muškarce kao uzore u preuzimanju rizika, rjeđe Źene; muška su djeca više izloŹena modelu preuzimanja rizika, Źenska su djeca više izloŹena modelu odbijanja rizika.⁴¹

Inaćica je ovih teorijâ teorija *kontrole moći*. Prema toj teoriji, patrijarhalne su strukture u kući i na poslu povezane i utjeću na odgoj djece. Patrijarhalne strukture daju muškarcu veću moć u svijetu rada i omogućavaju mu provođenje većeg autoriteta u kući. U isto su vrijeme mnoge odgovornosti odgoja djece prepuštene majkama. Iz duŹnosti prema patrijarhalnoj društvenoj strukturi oboje, otac i majka, više izravne kontrole imaju nad kćerima što se negativno odraŹava na spremnost za preuzimanje rizika kod Źena i na razvoj vlastitosti potrebnih za rizik.⁴²

Postoje, međutim, istraŹivanja koja otkrivaju vezu između religioznosti i sklonosti riziku, a koja ne mora biti nuŹno vezana uz biološki spol. Miller i Hoffmann su, primjerice, u svom istraŹivanju pošli od dvije postavke. Prva postavka glasi da Źene pokazuju veću religioznost nego muškarcu djelomićno stoga što pokazuju tendenciju manjoj sklonosti riziku. Druga postavka glasi: sklonost

⁴⁰ Usp. *Isto*, 66.

⁴¹ Tu teoriju zastupaju Jean VEEVERS – Ellen M. GEE, *Playing it safe: Accident mortality and gender rolls*, u: *Sociological Focus*, 19 (1986.), 349-360 (prema: Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN, *Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity*, 66).

⁴² Miller i Hoffmann upućuju na radove: John HAGAN, *Structural criminology*, New Brunswick, 1989.; John HAGAN – John SIMPSON – A. R. GILLIS, *Feminist scholarship, relational and instrumental control, and a power-control theory of gender and delinquency*, u: *British Journal of Sociology*, 39 (1988), 301-336; John HAGAN – A. R. GILLIS – John SIMPSON, *The class structure of gender and delinquency: Toward a power-control theory of common delinquent behavior*, u: *American Journal of Sociology*, 90 (1985.), 1151-1178; Carol KEANE – A. R. GILLIS – John HAGAN, *Deterrence and amplification of juvenile delinquency by police contact*, u: *British Journal of Criminology*, 29 (1991.), 336-352. Usp. Alan S. MILLER – John P. HOFFMANN, *Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity*, 66.

riziku među pripadnicima istoga spola utječe na religioznost na isti način kao i među pripadnicima različitoga spola. Njihovo je očekivanje bilo da će i žene i muškarci koji nisu skloni riziku biti više religiozni nego oni koji preuzimaju rizik, odnosno da će žene koje nisu sklone riziku biti religioznije nego žene koje su sklone riziku i da će muškarci neskloni riziku biti religiozniji nego muškarci skloni riziku. Rezultati su potvrdili njihove postavke na temelju čega oni zaključuju da je sklonost riziku značajan čimbenik religioznosti i da dodavanje varijable sklonosti riziku smanjuje veličinu rodnog koeficijenta za oko 40%.⁴³ Sklonost se riziku, dakle, javlja kao značajan čimbenik religioznosti i žena i muškaraca.

2.4. Teorija rodne sheme

Dok su tumačenja rodne razlike u religioznosti teorijama socijalizacije i strukturalnim položajem u društvu više usmjerena na tumačenje razlika religiozne prakse, razlike između žena i muškaraca koje se prema nekim istraživanjima javljaju u slici Boga, konceptu Boga i u mističnoj obdarenosti tumače se uglavnom teorijom rodne sheme.

Neka istraživanja, primjerice, nastojala su otkriti shemu koja služi kao temelj spoznaje i koja utječe na način na koji će netko razviti sliku Boga i tumačiti događaje koji su u svezi s njegovim/njezinim religioznim vjerovanjem i koja ujedno usmjerava nečije ponašanje.⁴⁴ Ako je ispravna pretpostavka da je razlika u slici Boga povezana s rodnim razlikama, žene i muškarci trebali bi imati različitu shemu spoznaje Boga. Ujedno, identifikacija shema koje utječu na različitu sliku Boga trebala bi pomoći protumačiti rodne razlike u odnosu na religiju.⁴⁵

Istraživanje koje je za provjeru ove postavke provodio Mark J. Krejci nije potvrdilo očekivanja da muškarci i žene razvijaju različitu sliku Boga.⁴⁶ Na slične zaključke upućuje i istraživanje Calvina Mercera i Thomasa W. Durha-

⁴³ Usp. *Isto*, 67-69. Da sklonost riziku ne mora nužno odgovarajuće tumačiti veću religioznost žena upućuje i studija: Louise Marie ROTH – Jeffrey C. KROLL, Risky Business: Assessing Risk Preference Explanations for Gender Differences in Religiosity, u: *American Sociological Review*, 72 (2007.) 2, 205-220.

⁴⁴ Mark J. KREJCI – A. JETTE – L. J. ANDERSON, *God image comparisons across family development stages. Poster session presented at the annual meeting of the American Psychological Association*, Toronto, 1993.; Beverly J. McCALLISTER, Cognitive theory and religious experience, u: Ralph W. HOOD Jr. (ur.), *Handbook of religious experience*, Birmingham AL, 1995., 312-354; Daniel McINTOSH, Religion as schema: Implications for the relation between religion and coping, u: *International Journal for the Psychology of Religion*, (1995.) 5, 1-16 (prema: Mark J. KREJCI, Gender Comparison of God Schemas: A Multidimensional Scaling Analysis, 58).

⁴⁵ Usp. *Isto*, 58.

⁴⁶ Usp. *Isto*, 63.

ma koji su istraživali odnos između rodne orijentacije i mističnog iskustva. U svom su se istraživanju koristili popisom spolnih uloga Sandre Bem (BSRI)⁴⁷ i modificiranom inačicom Hoodove mističke skale (M-skala). Prema Hoodovoj mističkoj skali (M-skali), mistično iskustvo ima kao posljedicu: *pozitivne učinke, smisao za jedinstvo i gubitak samoga sebe*. Sva se ova tri čimbenika na površini pokazuju sličnijima onome što se pripisuje ženskosti nego onome što se pripisuje muškosti. Prvi čimbenik – *pozitivni učinci* – više je spojiv sa ženskom ekspresivnom prirodom nego s više kognitivnim muškim stilom. Drugi – *smisao jedinstva* – konzistentan je s općom prirodom žene i moguć u opoziciji s muškim isticanjem nezavisnosti. Konačno, *gubitak samoga sebe* više je spojiv sa ženskim razumijevanjem i suosjećanjem s drugima nego s muških isticanjem nezavisnosti i dokazivanjem.⁴⁸

Istraživanje Calvina Mercera i Thomasa W. Durhama potvrdilo je postavku da su sudionici koji su na temelju BSRI klasificirani kao *feminini* ili *androgeni* postigli više mističnih oznaka nego osobe koje su klasificirane kao muške. Studija sugerira da su osobe koje postižu više u misticizmu osobe koje su razvile *femininu kognitivnu strukturu* čija je oznaka da podatke obrađuje na način koji ističe *jedinstvo i poistovjećivanje sa zbiljom*. Ova tendencija prema jedinstvu čini ih više prijemljivima za mistična iskustva nego nekoga tko nema femininu spoznajnu shemu. To znači da su osobe s muškom orijentacijom previše upraviteljske, samodiferencirajuće i analitičke da bi stekle mistično iskustvo. Takve

⁴⁷ Popis spolnih uloga Sandre Bem nudi mogućnost da ispitanik prema vlastitoj procjeni odredi u kojoj mjeri posjeduje neku od 60 karakteristika od kojih se dvadeset stereotipno pripisuje muškarcima (primjerice ambicija, nezavisnost, sigurnost itd.), dvadeset ženama (primjerice osjećajnost, ljubaznost, razumijevanje, osjetljivost za potrebe drugih itd.), a dvadeset sadrži deset pozitivnih i deset negativnih osobina koje su procijenjene kao spolno neutralne (primjerice, istinoljubiv, sretan, zadovoljan itd.). Zadatak je ispitanika da na skali od sedam stupnjeva odgovori u kojoj je mjeri svaka od osobina prisutna kod njega. Rezultat ispitanika na svakoj skali izražen je u obliku prosječne samoprocjene na toj skali. Na temelju medijana na skalama maskulnosti i femininosti ispitanici se svrstavaju u četiri kategorije spolnih uloga: maskulinu (visoka maskulnost – niska femininost), femininu (niska maskulnost – visoka femininost), androgeninu (visoka maskulnost – visoka femininost) i nediferenciranu (niska maskulnost – niska femininost). Više o nastanku, razvoju i kritikama mjerenja spolnih uloga Sandre Bem u: Sandra Lipsitz BEM, The Measurement of Psychological Androgyny, u: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (1974.) 2, 155-162; Sandra Lipsitz BEM, Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing, u: *Psychological Review*, 88 (1981.) 4, 354-364; Rose Marie HOFFMAN – Leslie DiAnne BORDERS, Twenty-Five Years After the Bem Sex-Role Inventory: A Reassessment and New Issues Regarding Classification Variability, u: *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 34 (2001.), 39-55. Test se može naći na web stranici: <http://www.mindgarden.com/products/bemss.htm> (2. VI. 2008.).

⁴⁸ Calvin MERCER – Thomas W. DURHAM, Religious Mysticism and Gender Orientation, u: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 38 (1999.) 1, 175-182.

su osobe puno više muškarci. Osobe sa snažnijom orijentacijom prema zajedničkom i izričajnom više su predisponirane za mistična iskustva. Takve su osobe više žene. Prema toj studiji, međutim, i katolici pokazuju više mističnih oznaka nego protestanti. Veće mistično postignuće kod katolika u usporedbi s protestantima autori studije tumače činjenicom da Rimokatolička crkva ima dužu i snažniju tradiciju misticizma koja je cvjetala u kontekstu različitih religioznih redova i samostana. Teologija, rituali i institucije u protestantizmu nisu njegovali mistična iskustva kao što je to činila Katolička crkva. Autori studije zaključuju: osobe sa snažnijom orijentacijom prema zajedničkom i izričajnom više su predisponirane za mistična iskustva; budući da su ovakve osobe više žene i katolici, determinirajući faktor nije njihov *rod* ili *vjeroispovijest* već njihov misticizam tumači njihova feminina spoznajna shema.⁴⁹

2.5. Esencijalistička teorija

Polazište esencijalističke teorije jest da između žena i muškaraca postoji ontološka razlika koja se očituje u različitim tjelesnim, duševnim i duhovnim svojstvima.⁵⁰ Ova teorija počiva na komplementarnom modelu rodnih odnosa prema kojemu se žene i muškarci odnose kao dva nasuprotna pola koji se međusobno nadopunjavaju. Prema komplementarnom rodnom modelu vlastitosti žena jesu osjećajnost, intuitivnost, pasivnost, brižnost, sebedarnost itd., dok su muške vlastitosti aktivnost, intelektualnost, okrenutost prema stvarima itd.⁵¹ Budući da se smatra kako je religija više povezana s vlastitostima koje se pripisuju ženama, zaključuje se da su žene po prirodi više nadarene za religioznost.⁵²

⁴⁹ Usp. *Isto*.

⁵⁰ Takvo tumačenje spolnih razlika u religioznosti Martin Engelbrecht naziva »esencijalističkim« i problematizira ga u članku: Martin ENGELBRECHT, »Weibliche« oder »männliche« Spiritualität?, str. 258.

⁵¹ Muškarci i žene se, prema nekim autorima koji zastupaju ovaj model, razlikuju na tri područja: u osobnosti, sposobnostima i interesima. Razlike u *osobnosti*: muškarci su agresivni, neovisni, logični i vezani uz zemaljske stvari; žene se poima kao brižne, sposobne izraziti jake osjećaje, osjetljive za osjećaje drugih, imaju potrebu za pripadanjem i sigurnošću i više su pod utjecajem osjećaja nego logike kad stvaraju moralne sudove. Razlike u *sposobnostima*: muškarce se smatra intelektualno orijentiranima i kompetentnima u radu; žene su superiornije kad se radi o brizi za druge, osobito djeci, bolesnicima i starcima. Razlike u *interesima*: muškarci bi bili više zainteresirani za karijeru i sport; žene za kuću, obitelj, kulturne i umjetničke aktivnosti. Usp. Mihály SZENTMÁRTONI, Diferencijalna psihologija i religioznost, 127 (1999.) 5, 313-314. Više o tome modelu u: Rebeka Jadranka ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, Split, 2003., 18-19, 52-55 i 403-410.

⁵² Žena je [...] zbog intuitivnog i iskustvenog doživljavanja objektivne stvarnosti – više vezana za duhovne vrednote, muškarac pak, prema razumu, uz materijalne. Čovjek kao čovjek usmjeren je prema objema interesnim sferama, a u podijeljenosti na muškarca i

Komplementarni rodni model prevladava u crkvenim dokumentima o ženama⁵³ kao i u teološkoj literaturi u Hrvatskoj.⁵⁴ Posljedično, tijekom cijelog dvadesetog stoljeća u katoličkom tisku u Hrvatskoj prevladava esencijalističko tumačenje rodnih razlika u religioznosti. Naime, premda se nekad priznaje da veća prisutnost žena u Crkvi može biti posljedicom i životnog stila žena,⁵⁵ ipak se razlike u religioznosti tumači razlikama između *ženske* i *muške naravi*.⁵⁶ Poseban oslonac ovakvo tumačenje rodnih razlika nalazi u razlikovnoj psihologiji.⁵⁷

Problem s kojim se esencijalistička teorija spolnih razlika u religioznosti – kao i komplementarni rodni model – susreće jest način na koji se dolazi do de-

---

ženu dobiva impulse za svijet duhovnih odnosno materijalnih dobara i vrednota, sad od žene, sad od muškarca. [...] U svakom slučaju, i jedno i drugo u toj se uzajamnoj ritmici i dinamici svojih specifičnih psihičkih vlastitosti uzajamno diže u svijet transcendencije, od ontičke preko ontologijske i metafizičke do religijske.« Josip Egon SCHEIBEL, Muškarac i žena – dva pola ljudske egzistencije, u: *Obnovljeni život*, 44 (1989.) 3-4, 316-317.

⁵³ O tome više u: Wolfgang BEINERT, *Die Frauenfrage im Spiegele kirchlicher Verlautbarungen*, u: Wolfgang BEINERT (ur.) *Frauenbefreiung und Kirche. Darstellung-Analyse-Dokumentation*, Regensburg, 1987., 77-97; Christa SCHNABL, *Gleichheit oder Differenz? Schnittstelle eines komplizierten Dialogs zwischen Kirche und Frauenbewegung*, u: Isidor BAUMGARTNER – Christian FIESL – Andras MÁTE-TÓTH, *Den Himmel offen halten. Ein Plädoyer für Kirchenentwicklung in Europa*, Innsbruck – Wien, 2000., 149-162; Rebeka ANIĆ, *Otvorenost Crkve za poslanje žene*, u: *Bogoslovska smotra*, 72 (2002.) 2-3, 383-403; Rebeka ANIĆ, *Između emancipacije i ravnopravnosti. Žene i muškarci u Hrvatskoj*, u: Ante ČOVO – Dijana MIHALJ, *Muško i žensko stvori ih. Žene i muškarci u životu i u službi Božjeg poslanja*, 40-47.

⁵⁴ O teorijama rodnih modela u Hrvatskoj u 20. stoljeću i njihovim posljedicama za život žena više u: Rebeka Jadranka ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 50-83, 155-244, 396-437 i 441-449.

⁵⁵ Vidi primjerice: Willy BÜNTER, *Spada li Crkva u »ženska posla«?*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 126 (1999.) 5, 343-346. To mišljenje zastupaju i vjernici laici za razliku od svećenika koji se priklanjaju esencijalističkoj teoriji. Usp. Vladimir ŠILOVIĆ, *Muškarac i Crkva /razmišljanje vjernika laika/*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 126 (1999.) 5, 350; Krešimir BULAT – Većeslav TUMIR (ur.), *Muškarac u životu Crkve. Okrugli stol*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 126 (1999.) 5, 352.

⁵⁶ Jedan primjer takva tumačenja naveden je u bilješci 50. Na početku 20. stoljeća veća religioznost žena tumačila se na način: »Već u samoj naravi žene nalazi se, da je nekako sklonija religiji i pobožnosti, jer je ona [...] personifikovano srce čovječje«, M. PUKLER, *Žena u poganstvu i kršćanstvu*, u: *Za vjeru i dom*, 1 (1908.) 12, 361; »[...] protivno od muškarca, kod koga osjećamo intelektualni glad kao glavni njegov poriv, čini nam se, da je žena u svojoj neobičnoj duhovnoj staloženosti, sva određena predanju u ljubavi i religioznosti (ta to spada zajedno!)«, LUČ, *Problem žene*, u: *Luč*, 37 (1942.), 73. Pregled literature i analizu tumačenja spolnih razlika u religioznosti u Hrvatskoj u 20. stoljeću donosi: Rebeka Jadranka ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 61-66, 231-234 i 414-416.

⁵⁷ Usp. Mihály SZENTMÁRTONI, *Diferencijalna psihologija i religioznost*, 313-317; Mihály SZENTMÁRTONI, *Psihologija žene. Tragom krize identiteta žene*, u: *Obnovljeni život*, 45 (1990.) 3, 139-140.

finicije ženske naravi.⁵⁸ Na to upućuje i jedan od rijetkih članaka u katoličkom tisku u Hrvatskoj u kojemu se ne samo opisuje ženska i muška duhovnost⁵⁹ već se daje i tumačenje kako se dolazi do određenja muške i ženske naravi na kojoj se ta duhovnost utemeljuje. Naime, u članku »Diferencijalna psihologija i religioznost«, u kojemu se može iščitati i esencijalističko tumačenje rodni razlika u religioznosti i komplementarni rodni model, autor polazi od pretpostavke da je rodna razlika u religioznosti posljedica i psihoseksualnog identiteta i različite socijalizacije. Mišljenja je da se psihoseksualni identitet ne temelji samo na *biološkim razlikama* nego još više na *socijalnim ulogama* koje se asociraju uz mušku, odnosno žensku osobnost. Takav identitet naziva *seksualnim stereotipom* i na njemu gradi *mušku i žensku duhovnost*.⁶⁰ Na taj način autor pokazuje da razlike muškog i ženskog identiteta ne temelji samo na biološkim razlikama već prihvaća i društveni utjecaj. Taj društveni utjecaj priznaje, međutim, samo do zatečenog stanja, odnosno do oblikovanog muškog i ženskog identiteta, seksualnog stereotipa, koji potom uzima kao *mušku i žensku narav* koja se treba dalje reproducirati uz pomoć ženske i muške duhovnosti.

U nastojanju da pobliže odredi vlastitosti ženske i muške duhovnosti, autor ujedno pod vidom spolnih stereotipa iščitava pet dimenzija religioznosti koje, prema Charlesu Glocku, u različitim odnosima trebaju biti prisutne u zreloj religioznosti: 1) ideološka dimenzija koja obuhvaća prihvaćanje vjerskih istina i kojom se osoba samodefinira kao više ili manje religiozna; 2) intelektualna dimenzija koja obuhvaća poznavanje sadržaja vjere; 3) ritualna dimenzija koja obuhvaća prakticiranje vjere; 4) čuvstvena dimenzija koja obuhvaća sposobnost za religiozno doživljavanje i 5) konsekvencijalna dimenzija koja znači prihvaćanje zahtjeva religije do kraja.⁶¹ Autor napominje da se sve dimenzije

⁵⁸ O metodološkom postupku koji u definiranju *ženske naravi* u svojim filozofskim i teološkim djelima rabi Ivan Pavao II. i pitanjima koja iz toga proizlaze vidi više u: Birgit SCHNEIDER, »Wer Gott dient, wird nicht krumm«. *Feministische Ethik im Dialog mit Karol Wojtyła und Dietmar Mieth*, Mainz, 1997., 95-167; Rebeka ANIĆ, Filozofsko-teološke postavke Ivana Pavla II. o dostojanstvu i pozivu žene, u: Ines SABOTIĆ – Željko TANJIĆ – Gordan ČRPIĆ (ur.), *Ivan Pavao II.: Poslanje i djelovanje*, Zbornik radova sa simpozija održanog u Zagrebu 24. lipnja 2005. godine, Zagreb, 2007., 158-166.

⁵⁹ Opise ženske i muške duhovnosti donose, primjerice: Pascale CREVECOEUR, *Žena i riječ Božja*, u: *Svesci*, (1983.) 49-52, 12-15; Josip Egon SCHEIBEL, *Muškarac i žena – dva pola ljudske egzistencije*, u: *Obnovljeni život*, 44 (1989.) 3-4, 316-317; Milan ŠPEHAR, *Muškarac pred Bogom*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 126 (1999.) 5, 318-321.

⁶⁰ Usp. Mihály SZENTMÁRTONI, *Diferencijalna psihologija i religioznost*, 313-314.

⁶¹ O multidimenzionalnom pristupu religioznosti Charlesa Glocka i njegovih pet dimenzija religioznosti više u: Šimun Šito ĆORIĆ, *Psihologija religioznosti*, Jastrebarsko, 2003., 66. Autor članka, međutim, Glocka izričito ne navodi, a u njegovih pet dimenzija religioznosti uvodi rodno razlikovanje. Usp. Mihály SZENTMÁRTONI, *Diferencijalna psihologija i religioznost*, 315.

mogu pojaviti u svakoj osobi, ali potom bez objašnjenja tvrdi kako »nema sumnje da su žene više okrenute prema ideološkoj, ritualnoj i čuvstvenoj dimenziji, tj. lakše prihvaćaju vjerske istine, radije sudjeluju u liturgijskim slavljinama, čuvstveno su osjetljivije«. Za razliku od žena, muškarci su »osjetljiviji prema intelektualnoj i konsekvencijalnoj dimenziji, tj. [...] pokazuju veće zanimanje za teologiju, poznavanje nauka, a također i htijenje ići do krajnjih posljedica, tj. postati redovnici, svećenici, ukratko: profesionalisti religije.«⁶² Na ovako opisanim, ali ne argumentirano utemeljenim razlikama, autor predlaže i različitu duhovnu ponudu za žene i muškarce. Smatra da suvremeno ozračje »uravnilovke« i nasilnog egaliziranja muškaraca i žena nije prihvatljivo već predstavlja »suludu tendenciju.«⁶³ Trebalo bi, prema mišljenju autora, prema »zdravoj tradiciji« organizirati liturgiju i slavlje »ne samo za sve nego katkad samo za djecu, samo za žene, samo za muškarce.«⁶⁴ I sve to uz napomenu da su to razmišljanja iz perspektive psihologije i da traže oprez jer: »Ne stvara samo čovjek religiju nego i religija stvara, transformira čovjeka.«⁶⁵

Ukoliko religija transformira čovjeka, znači da ljudska priroda nije tako jednoznačno i konačno određena, kao što bi to proizlazilo na temelju postavki esencijalističke teorije, već je podložna utjecajima. Ujedno, ukoliko je ljudska priroda podložna utjecajima među kojima su i utjecaji religije, očito je da za pastoralno djelovanje nije bez važnosti na kojim postavkama o rodnim razlikama u religioznosti temelji svoje djelovanje. Ustrajavanje na esencijalističkoj teoriji spolnih razlika i komplementarnom rodnom modelu zahtijevalo bi i primjereniji pastoral: odvojeni pastoral muškaraca i žena i njegovanje različite muške i ženske duhovnosti. U posebnim bi skupinama žene i muškarci razvijali svoj duhovni identitet. Takav bi se pastoralni pristup temeljio na homosocijalizaciji⁶⁶ i muškarce bi vodio u pravcu »mačo« duhovnosti,⁶⁷ žene u pravcu

⁶² *Isto*, 315-316.

⁶³ *Isto*, 316.

⁶⁴ *Isto*, 316.

⁶⁵ *Isto*, 317.

⁶⁶ Homosocijalizacija znači odvajanje isključivo muških i ženskih sfera: udruga, bratstava/ sestrinstava, zanimanja. Homosocijalne muške zajednice djeluju kao podupiratelji *hegemonijalne muškosti*. *Hegemonijalna muškost* pojam je kojim se opisuje simbolično i institucionalno povezivanje muškosti i autoriteta te dvostruka relacija dominacije u kojoj se muškost oblikuje: *nad ženama* i *nad podređenim muškarcima*. Hegemonijalna muškost označava, dakle, *hijerarhijski model konstrukcije muškosti*. U suvremenom društvu strukturalne promjene u, primjerice, svijetu rada nagriza i homosocijalizaciju i hegemonijalnu muškost. Usp. Michael MEUSER, *Hegemoniale Männlichkeit – Überlegungen zur Leitkategorie der Men's Studies*, u: Brigitte AULENBACHER – Mechthild BERESWILL – Martina LÖW, *FrauenMännerGeschlechterforschung. State of the Art*, 160-174.

⁶⁷ Markus Hofer osvrće se na sudjelovanje muškaraca u procesijama Velikoga tjedna ili procesijama koje organiziraju bratovštine u južnoj Italiji. Kao muškarac osjeća privlač-

emocionalne, neracionalne, podložne, pasivne, ropske duhovnosti.⁶⁸ Danas se, međutim, sve manje i žena i muškaraca prepoznaje u stereotipnim spolnim identitetima⁶⁹ što pokazuje i pastoralna praksa u drugim zemljama. Primjerice, nakon Drugoga svjetskog rata među glavnim uzrocima krize dušobrižništva muškaraca u Njemačkoj spominjali su se staleška orijentacija pastoralnog rada i dušobrižništvo koncipirano na tradicionalnoj slici muškarca. Odgovorni za pastoral muškaraca od sredine 80-ih godina prošlog stoljeća postali su svjesni da je potreban rodno senzibilizirani pristup i praćenje muškaraca u različitim životnim situacijama. Provedene su studije, vodile su se rasprave i 19. studenoga 2001. godine *Stalno vijeće Njemačke biskupske konferencije* objavilo je *Richtlinien für die Männerseelsorge und kirchliche Männerarbeit (Smjernice za dušobrižništvo muškaraca i crkveni rad s muškarcima)*.⁷⁰ Budući da *Smjernice* odbacuju kako grubu biologizam tako i konstruktivizam te spolni identitet smatraju ishodom i bioloških i kulturološko-društvenih utjecaja moguće je zaključiti da *Smjernice* ne prihvaćaju esencijalističku teoriju rodnih razlika. Kao zadatak dušobrižništva muškaraca određuju praćenje muškaraca u potrazi za vlastitom jedinstvenošću i posebnošću, a ne definiranje muške naravi, njoj prikladnih uloga i prikladne muške religioznosti. To ujedno znači da se u zemljama u kojima postoji zaseban pastoral žena i muškaraca taj pastoral više ne zasniva na esencijalističkoj teoriji već uvažava i druge pokušaje teorijskog tumačenja

---

nost takvih procesija i smatra da u njima – makar u prastaraj formi – muškarci sebe mogu doživjeti kao muškarce, ali se pita koliko se radi o ostatcima južnjačkog muškoga folkloru, crkvenoga mačo-kulta, o posljednjim trzajima hegemonijalne muškosti u religioznom prostoru, a koliko o različitom religioznom izrazu kod muškaraca. Hofer se također pita: Treba li njegovati ovakav kult ili je zadaća muškog apostolata da muškarce osposobi govoriti uzimajući u obzir njima vlastit način izricanja osjećaja? Upozorava također da Crkva u tim krajevima ima trajan problem s članovima bratovština koji ne žele odustati od tih obreda. Usp. Markus HOFER, *Glauben Männer anders?*, 239 i 242.

⁶⁸ U katoličkoj literaturi u Hrvatskoj u kojoj se raspravlja o muškoj duhovnosti, kao vlastitosti te duhovnosti navode se: odlučnost, razboritost, kreativnost, radoznalost, odgovornost, partnerski odnos s Bogom, zauzetost u vjeri. Usp. Milan ŠPEHAR, *Muškarac pred Bogom*, 319-320. O vlastitostima ženske duhovnosti ne piše se, ali ako bi se dosljedno slijedio model komplementarnosti rodnih odnosa koji se u tim člancima zastupa, došlo bi se do apsurdnog poimanja kako žene traže sladunjavu, fanatičnu i ezoteričnu duhovnost, duhovnost koja ne iziskuje napor, koja žene uvodi u odnos podređenosti, koju netko drugi za njih ima stvarati, te da ženama odgovara ropski, nepartnerski odnos s Bogom.

⁶⁹ Martin Engelbrecht na temelju 200 narativnih i biografskih intervjua zaključuje da se muškarci već dugo ne poistovjećuju sa zahtjevima stereotipno propisanih uloga, ali da ih se često, samo po određenim uvjetima, primjerice povlačenjem iz društvenih mreža, mogu osloboditi. Usp. Martin ENGELBRECHT, »Weibliche« oder »männliche« Spiritualität?, 258-263.

⁷⁰ Više o tome u: Andreas RUFFING, *Ermutigung zum Mannsein. Männerbild und Männerarbeit in der Sicht der bischöflichen Richtlinien für die Männerseelsorge*, u: Marie-Theres WACKER – Stefanice RIEGER-GOERTZ (ur.), *Mannsbilder*, 285-298.

razlika u religioznosti. U Hrvatskoj je situacija obrnuta: premda ne postoji zasebni pastoral žena i muškaraca,⁷¹ zastupa se teorija o spolnim razlikama u religioznosti koja bi takav pastoral nužno iziskivala.

Zaključak

Spolne razlike u religioznosti u Hrvatskoj ne izazivaju još uvijek posebnu pozornost. Podatci o tim razlikama sadržani su uglavnom u istraživanjima koja se bave ili religioznošću u hrvatskom društvu ili religioznošću mladih/studenata i nisu predmetom zasebnih analiza. Upravo zbog toga što spolne razlike nisu predmetom posebnih analiza događa se da uočena nepostojanost utjecaja spola na razlike u religioznosti ostane bez odjeka, odnosno da i dalje prevladava mišljenje kako je spol najpostojaniji čimbenik razlika u religioznosti. Sukladno tome, bar u teološkoj literaturi, ne postoji ni posebna rasprava o uzrocima tih razlika. Kao neupitna i prihvatljiva teorija spolnih razlika u religioznosti prihvaća se esencijalistička teorija. Ona se nameće kao prihvatljiva s jedne strane jer je u skladu s istraživanjima prema kojima je spol postojani čimbenik razlika u religioznosti, s druge je strane u skladu s rodnim modelom komplementarnosti koji inače trajno zastupa crkveno učiteljstvo.

Istraživanje *Franjevačkog instituta za kulturu mira* o spolnim razlikama u religioznosti ne potvrđuje, međutim, esencijalističku teoriju budući da se prema tom istraživanju ni muškarci ni žene ne pojavljuju kao posve homogene skupine. I među ženama i među muškarcima dolazi do raslojavanja s obzirom na religioznost kad se uvede čimbenik obrazovanja. Ovo istraživanje, stoga, može biti poticaj daljnjim istraživanjima u kojima bi se tragalo za uzrocima raslojavanja s obzirom na religioznost i među muškarcima i među ženama, raslojavanja koje se pojavljuje kad se uvede čimbenik obrazovanja. Primjerice, što uzrokuje da visokoobrazovani muškarci imaju veću potrebu dnevnog sudjelovanja u obredima nego niskoobrazovani i da se u tome muškarci višeg obrazovanja približavaju ženama nižeg obrazovanja? Što utječe na to da se muškarci s višom stručnom spremom pokazuju manje religioznima od muškaraca s visokom stručnom spremom? Osobito bi se, pak, trebalo pozabaviti religioznim potrebama visokoobrazovnih žena. Njihovo distanciranje od crkvene zajednice ne smije proći nezapaženo. Sve to ujedno ukazuje da je traženje odgovora na pitanja o čimbenicima koji utječu na religioznost žena i muškaraca važno za pastoralno djelovanje.

⁷¹ Neke duhovne ponude samo ženama ili samo muškarcima ipak postoje, ali se teško može govoriti o sustavnom pastoralnom djelovanju.

Summary

GENDER DIFFERENCES IN RELIGIOUSNESS FROM THE PERSPECTIVE OF EDUCATION

The first part of the article shows the results of research into gender differences in religiousness in the world and in Croatia. All these investigations point at ambivalence of gender differences in religiousness, that is, while according to some researches gender is shown as a decisive factor of the differences in religiousness, whereas research where, besides gender there are other factors too, like age and education, gender loses its significance as the decisive distinguishing factor.

The second part of the article brings a research analysis of the Franciscan Institute for the Culture of Peace in regard to gender differences in religiousness under the guise of education, and shows that sometimes there are bigger differences on the basis of education than of gender, that is, that education is sometimes an homogenizing factor among members of both genders. Apart from this, in some cases men are more religious than women. Research points out that in regard to religiousness, men and women are not an homogeneous group, that based on the factor of education stratification appears amongst them and that this stratification is different between men and women.

In the third part of the article there is a review of different theories of gender differences in religiousness. Special attention is given to the essential theory that predominates in Croatia. This theory is evaluated in the light of the results obtained through the researches of the Franciscan Institute for the Culture of Peace and through pastoral practice.

Key words: *religiousness, sex, gender, education, mysticism.*